

Öğretim Görevlisi
Hakan KURT

Ordu Üniversitesi
Rektörlük
Ordu / Türkiye
hkurt@odu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5742-9308>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu. / Applied
Kabul edildi. / Accepted

04/02/2021 19/02/2021

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.874443>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

The Times Gazetesinde Dağlık Karabağ Olayları (1988-1991)

Nagorno Karabakh Events in The Times Newspaper (1988-1991)

Öz

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıkları tarihsel süreçte çeşitli mücadeleler içinde bulundu. Tüm bu cumhuriyetler içinde Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler ise dikkat çekicidir. Dağlık Karabağ olayları olarak dünya tarihine geçen silahlı çatışmalar bağımsızlık yıllarında Azerbaycan'da yaşanan en önemli gelişmedir. Bu bağlamda Dağlık Karabağ'da Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar sadece bu iki devletin değil, dünyanın diğer tüm devletlerinin de ilgilendikleri olaylar olmuştur. Dünya politikalarında önemli bir yere sahip olan İngiltere bu ülkelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumların meydana gelen olaylar hakkında bilgilendirilmelerini sağlayan gazetelerde çeşitli politik, kültürel, sosyal, ekonomik bilgiler yer almaktadır. Toplum için bir üçüncü göz konumundaki gazeteler temsil ettikleri ülkeler için de birer algı aracı vazifesini görerek toplumun dini, siyasi, sosyolojik, ekonomik vb. algılarını da yönlendirebilmektedir. Gazeteler, araştırma konusu kapsamında yaşanan gelişmelerin tarihsel süreçlerinin de incelenebileceği materyallerdir. Daha önce bahsettiğimiz gibi tüm dünyanın ilgisini çeken Dağlık Karabağ olaylarına İngiliz medyası da elbette ilgisiz kalmadı. İngiliz basınının dünya medyasındaki en önemli ve en etkili temsilcisi ise The Times gazetesidir. Öyle ki gazete bilgisayarlar da yazı yazma işlemlerinde kullanılan Word programında dahi yazı formatı olarak kendi ismini yerleştiren bir etkiye sahiptir. İşte bu çalışmada İngiliz basınından The Times gazetesi kaynak olarak kullanıldı. Gazetenin Dağlık Karabağ'da yaşanan gelişmelere nasıl yaklaştığı cevaplanmaya çalışıldı. Sonuçta The Times gazetesinin tüm dünyada etkin bir medya aracı olması nedeniyle olaylara ilgili olduğu görüldü. Bununla birlikte bölge üzerinde dini bir bakış açısı olduğu belirlendi. Yaşanan gelişmeler sırasında gazetede daha çok Sovyetler Birliği'nin hareketlerinin gözlemlendiği; Ermenistan'ın da haklı olarak görüldüğü ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: The Times, Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği, Azerbaycan

ATIF: KURT, Hakan, "The Times Gazetesinde Dağlık Karabağ Olayları (1988-1991)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/1 (Mart 2021), s. (81-97)

CITE: KURT, Hakan, "Nagorno Karabakh Events in The Times Newspaper (1988-1991)", *Journal of History and Future*, 7/1 (March 2021), pp. (81-97)

Abstract

Central Asian Turkic Republics have been involved in various struggles during the historical period they gained their independence. Among all these republics, developments in Azerbaijan are striking. Armed conflicts, which took place in world history as Nagorno-Karabakh events, are the most important developments in Azerbaijan during the years of independence. In this context, conflicts between Azerbaijan and Armenia in Nagorno-Karabakh have been of interest not only to these two states but also to all other states of the world. England, which has an important place in world politics, stands out as one of these countries.

Various political, cultural, social and economic information are available in the newspapers, which provide information to communities about the events. Newspapers, which are the third eye for the society, are also a tool of perception for the countries they represent, and the society's religion, political, sociological, economic, etc. Newspapers are materials that can be analyzed within the scope of the research subject, and the historical processes of developments. As we mentioned before, the British media did not remain indifferent to the Nagorno-Karabakh incidents, which attracted the attention of the world. In this study, Britain's most important and most influential representative in the world media is The Times newspaper. The newspaper has an effect that places its own name as the text format even in the Word program used in writing operations on computers. In this study The Times newspaper from the British press was used as a source. An answer was made to how the newspaper approached the developments in Nagorno-Karabakh. As a result, it was seen that The Times newspaper was also involved in the events as it was an effective media tool all over the world. At the same time, it was determined that there was a religious perspective on the region. During the developments in the newspaper, the movements of the Soviet Union were observed; It has been revealed that Armenia is rightly seen in the developments.

Keywords: The Times, Nagorno Karabakh, Soviet Union, Azerbaijan

Giriş

Çarlık politikaları doğrultusunda Ruslar tarafından Karabağ bölgesine İran'dan göç ettirilerek özellikle yerleştirilen Ermeniler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olacak olan Gorbaçov'un iktidarı yıllarında izlediği Glasnost ve Perestroyka politikalarının etkileriyle milliyetçi birtakım hareketlere de girişmeye başladılar ve Türk düşmanlığı Ermeniler arasında güç kazandı. Ermeniler Sovyet yönetimine karşı muhalif hareketlerde bulunarak Karabağ topraklarının Ermenistan'a katılmasını istemeye başladılar.¹ Bu sebeple özellikle 80'li yıllarda bölgede çatışmalar yaşandı. Esasen Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan uzun geçmişe sahip ve olayların yaşanmasında farklı nedenleri de bulunan bir sorundur.²

1 Burada belirtmek gerekir ki, aslında Ermeniler Sovyetler Birliği yönetimi karşısında muhalif görünmeye çalıştılar da denilebilir. Çünkü Gorbaçov'un yönetim düzeyinde Ermeni asıllılar da yer alıyordu. Örneğin ekonomik alanda uygulanan Perestroyka politikası konusundaki çalışmalarını yürüten takımda yer alan Abel Aganbegyan, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesini savunan Ermeni bir Sovyet akademisyendir. (Bkz. Ali Askerov, "The Nagorno Karabakh Conflict- The Beginning of the Soviet End", Askerov, Ali, Brooks, Stefan, Tchantouridzé, Lasha (Ed.), *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis*, UK, 2020, s. 58).

2 Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında yaşanan çatışmalarda dini, etnik, ekonomik, toplumsal,

Coğrafi sınırları Azerbaycan topraklarının doğal olarak içinde yer alan Dağlık Karabağ bölgesi 19. yüzyıl başlarından itibaren işgale uğradı ve Rusların da verdiği desteklerle demografik anlamda bölgede değişimler yaşandı. Dağlık Karabağ sorununun yakın dönemde ciddi olaylara dönüşmesi 1988 yılına rastlamaktadır. Sovyetler Birliği'ni dağılma sürecine götüren Glasnost ve Perestroyka politikalarının uygulamaya konduğu 1980'li yılların sonlarında Dağlık Karabağ'da Ermenilerle Azerbaycan Türkleri arasında silahlı çatışmalar yaşandı. Olayların uluslararası boyut kazanması ve Sovyetler Birliği'nin dünyaya Glasnost ve Perestroyka adı verilen politikaları kararlı bir şekilde uyguladığını göstermek istemesi İngiltere tarafından dikkatle takip edildi. Bu bağlamda çalışma İngiliz medyasının en önemli temsilcisi olan The Times gazetesinin Dağlık Karabağ olaylarıyla ilgili haberlerinin yorumlanmasını içermektedir.

Dağlık Karabağ ve Sorunun Kısa Tarihçesi

Kür ve Aras nehirleri arasında yer alan, toplamda 4.400 km²lik yüzölçümüne sahip Dağlık Karabağ bölgesi, 1990'lardan başlayarak günümüze kadar süregelen etnik çatışmaların ve Ermenistan işgalinin yaşandığı; 2020 Dağlık Karabağ Savaşı ile de Azerbaycan Türkleri tarafından geri alınan bir Azerbaycan toprağıdır. Karabağ toprakları zengin su havzalarına ve de yer altı kaynaklarına sahiptir.³ Karabağ Hanlığı'nı Nadir Şah Afşar'ın ölümünden hemen sonra 1747'de Cavanşir soyundan olan Penahali Bey kurdu. Karabağ Hanlığı'nın hızlı gelişimi diğer hanlıkları tedirgin etti ve bu sebeple diğer birçok hanlık Karabağ Hanlığı'na karşı mücadeleye girişti. Penahali'nin ardından başa geçen İbrahim Halil Han kendisini tanımayan Ermeni melikleriyle savaşlar yaptı. Yine İran Şahı Ağa Muhammed Şah Kaçar'da Karabağ Hanlığı'na saldırdı ve Şuşa şehrini kuşattı. Ağa Muhammed Şah Kaçar bu kuşatmada başarılı olamadı. Gürcistan'a saldıran Şah Tiflis'i de işgal etti. Ardından Karabağ Hanlığı ile Çarlık arasında 1805'te on bir maddelik Kürekçay Antlaşması'nın kabul edilmesiyle Rus hakimiyeti kabul edildi. 1813'te Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan antlaşması ile de Karabağ Hanlığı tamamen Çarlık hâkimiyetini girdi.⁴ Antlaşma özellikle Azerbaycan topraklarının Rusya'ya verilmesi bakımından önemlidir. İbrahim Halil Han Rusların işgaline karşı İran'la birlikte hareket etmek istedi ancak Ruslar bu durumu öğrenerek kendisini öldürdüler. Yerine Mehdi Kulu Han geçti. Mehdi Kulu Han liderliğindeki Karabağ Hanlığı 1822'de Ruslar tarafından tamamen ortadan kaldırıldı.⁵ Ardından yaşanan Rus-İran savaşı da Türkmençay antlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi. 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile de Azerbaycan toprakları ikiye bölündü. Rusya Azerbaycan toprakları üzerinde yeni guberniyalar⁶ oluşturdu ve bu bağlamda 1846 tarihinde kurularak 1917 yılına kadar mevcudiyetine devam etmiş olan Erivan Guberniyası ile de yönetsel düzeyde bölgede Azerbaycan Türklerinin

siyasi ve sosyal birçok neden bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler bağlamında ise sorunda Dağlık Karabağ yönetimi, Azerbaycan ve Ermenistan olmak üzere aktörler de yer almaktadır. (Bu bağlamda Dağlık Karabağ sorununun genel bir incelemesi için bkz. Çağlar Söker, "Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi, *KAÜİİBFD*, 8/16, 2017, s. 559-568).

- 3 Susana Valiyeva, *1987- 1994 Yıllarında Dağlık Karabağ Savaşının Yazılı Basına Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2016, s. 4-5.
- 4 Bkz. Hayri Çapraz, "19. Yüzyılda Rusya'nın Karabağ Politikası", *Belgi Dergisi*, S. 3, Şubat 2012, s. 233-234.
- 5 Nesrin Sarıahmetoğlu, *Azeri-Ermeni Münasebetleri ve Dağlık Karabağ Olayları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 77.
- 6 Guberniya: Tükçe'de vilayet anlamına gelen; Rus imparatorluk yapısı içinde 1710 tarihinde kabul edilen yerel idari yapı. (Bkz. Tekin Aycan Taşçı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8, 2019, s. 196).

dahil olmadığı bir yönetim kurulmasının temelleri atılmış oldu.⁷

Ermeniler tarih boyunca bölgenin kendilerine ait olduğunu savundular. Ermenilerin ataları sayılan Haylar bölgeye ilk olarak 19. yüzyıl başlarında gelmeye başladı ve daha sonra çoğunlukla Rusların imparatorluk politikaları doğrultusunda bölgeye yerleştirildiler.⁸ Nüfusunun bir bölümü Ermenilerden oluşan Dağlık Karabağ üzerinde Ermeniler 1917 yılından itibaren de hak iddia etmeye başladılar. 1922 yılı Mart ayında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın ortak yönetiminde Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federatif Birliği kuruldu. Bununla birlikte bir de Kafkas Sovyet Bürosu oluşturuldu. Lenin'in hayatının son yıllarına denk gelen bir dönemde Stalin'in Komünist Parti Merkez üyesi olarak Kafkas Sovyet Bürosu üyelerinin de katıldığı bir toplantıda Karabağ sorunu üzerine tartışmalar yaşandı. İlk toplantıda Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması kararı çıksa da Sovyet Azerbaycan hükümet başkanı N. Nerimanov'un itirazları sonucunda sorun yeniden görüşüldü ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içerisinde kalması kararlaştırıldı.⁹

Karabağ sorunuyla ilgili bundan sonra Dağlık Karabağ'da muhtar bir vilayet oluşturulması tartışmaları başladı. Üyeleri içinde Azerbaycan Türklerinin bulunmadığı çoğunlukla Ruslardan oluşan Karabağ komitesi kuruldu. Komite Karabağ'da özerk bir Karabağ bölgesi kurulmasını Azerbaycan SSC Merkez İcra Komitesi'ne tavsiye etti. Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi de 24 Temmuz 1923'te Dağlık Karabağ Muhtar Bölgesi'ni kurdu.¹⁰ Bolşevikler Sovyetler Birliği içinde yaşayan ve Rus olmayan milletlere özellikle Stalin döneminde yoğunluk kazanan bir asimilasyon politikası uyguladı. Bolşevikler ortak bir Sovyet milleti oluşturulabilmek amacıyla Rus dilinin kullanılmasını zorunlu tuttular ve Rus olmayan milletlerin kültürlerini kaybedip milli benliklerini koruyamayacak duruma gelerek Ruslaştırılmaları için çalıştılar.¹¹

The Times Gazetesinde Dağlık Karabağ Olayları

1988 yılı Şubat ayında Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi Halk Vekilleri Kurulunda Azerbaycan Türk milletvekillerinin bulunmadığı bir toplantıda alınan kararda Azerbaycan ve Ermenistan Yüksek Sovyeti'ne başvurularak Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan SSC yönetiminden çıkarılıp Ermenistan SSC yönetimine verilmesi istendi. Ermeniler de bu isteğin gerçekleşmesi amacıyla Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan sınırları içinde olması gerektiğini dile getirdikleri mitingler gerçekleştirmeye başladılar.¹² Sovyetler Birliği yönetimi ise Ermeni isteklerinin artık bir iç karışıklığa dönüşmesinden ve olayların daha da artarak diğer milletleri de etnik çatışmalara yönlendirebilecek bir örnek oluşturmasından rahatsızlık duydu ve karşılaştığı bu durum karşısında ne yapacağını da bilemeyerek sadece sakin olunması çağrısında bulundu.¹³

7 Adalet İbadov, *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2007, s. 82-83.

8 S. Valiyeva, *a.g.t.*, s. 16.

9 A. İbadov, *a.g.t.*, s. 85. ; N. Sarıahmetoğlu, *a.g.t.*, s. 80.

10 N. Sarıahmetoğlu, *a.g.t.*, s. 81.

11 Mirza Bala, "Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin Menşei Hakkında", *Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, 2/4, Münih 1956, s. 34.

12 A. İbadov, *a.g.t.*, s. 90.

13 Christopher Walker, "Kremlin Binlerce Kişinin Yaptığı Gösteri İçin Sakin Olunması Çağrısında Bulundu", *The Times*, (24 Şubat 1988).

Yaşanan gelişmelerin Sovyetler Birliği yönetim düzeyinde de etkileri oldu. The Times gazetesinde Christopher Walker tarafından yazılan “Sovyet Lideri Çok Ulusluluğun Güçlenmesi İçin Çağrıda Bulunuyor” başlıklı haberde etnik çatışmaların ardından Sovyetler Birliği hiyerarşik yönetimi içinde de çeşitli tartışmaların yaşandığı söylenmektedir. Erivan ve Bakü’de aynı anda radyo yayını üzerinden halka düşünceli olunması ve olaylara hâkim olunması için ortak hareket edilmesi gerektiği çağrısında bulunulduğu belirtilmektedir. Komünist Parti yönetimin olaylardan rahatsız olduğu ve son huzursuzlukların birliği tehdit ettiği bildirilmektedir. Haberde Ermenistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Karen Demirçyan’ın 1923 yılında çizilmiş sınırların bugünkü durumu karşısında Kremlin’e meydan okuduğu şeklinde yorumlar da yapılmaktadır.¹⁴ Sovyetler Birliği yönetimi karşısında Azerbaycan’da etnik çatışmaların yaşanmasının yanı sıra işçi örgütlenmelerinin grevleri de yer almaktadır. Özellikle Karabağ olayları sırasında Ermeniler tarafından gerçekleştirilen grev Moskova yönetimi ile iyi ilişkiler kurulması gerektiğinin gösterildiği bir duruma dönüştü. Zaten Ermenistan bağımsızlığını ilan etmesinden sonra da her zaman Rusya yanlısı bir tutum içinde bulundu.¹⁵

The Times gazetesinde Ermenilerin yaptıkları grevle aslında Moskova yanlısı oldukları belirtilirken; Ermenistan’ın ve taleplerinin gerçekte Sovyetler Birliği içinde var olan ekonomik sistemi de destekler nitelikte olduğu söylenmektedir. Gazetede yer alan “Ermeniler Azerbaycan’da Etnik Şiddetin Artmasından Dolayı Grev Yapıyorlar” başlıklı bir haberde Ermenilerin etnik çatışmaları önlemek amacıyla greve gittikleri belirtilmektedir.¹⁶ Bir başka haberde de Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında Karabağ konusunda devam eden çatışmalar ve yaşanan grevlerden sonra ortaya çıkan iki ülkenin tartışmalı topraklar konusundaki taleplerinin Kremlin ve Moskova Komünist Parti çevrelerinde bir ayrıma neden olduğu ve Gorbaçov’un da gelişmeler karşısında zaman kazanmaya çalıştığı söylenmektedir.¹⁷ The Times gazetesi bu durum üzerinde durarak başka bir haberinde de Sovyetler Birliği’nin milliyetçi olaylar karşısında ne yapacağını bilemediğini ancak yaşanan karışıklıklar ve gösteriler karşısında da çok uluslu yapının devam etmesinin istendiğini belirtmektedir.¹⁸

The Times gazetesinde “Gorbaçov’un Cumhuriyetleri” başlıklı bir haberde Moskova merkezi yönetiminin Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan olayları barış içinde çözmediği takdirde yüzyıllardır sarılan yaraların tüm birlik topraklarında tekrar ortaya çıkacağı söylenmektedir. Sovyetler Birliği’ne ve Gorbaçov’a yönelik uyarılar yapılmaktadır:

“Halk tarafından gerçekleştirilen kitlesel destek gösterileri, Sovyet Komünist Partisi’nin iktidara geldiği ilk günlerinden itibaren sahneleme konusunda ustalaştığı olaylardır. Ermenistan Cumhuriyeti’nde geçen hafta görülenler gibi kendiliğinden gelişen sokak protestoları ise yönetime

14 Christopher Walker, “Sovyet Lideri Çok Ulusluluğun Güçlenmesi İçin Çağrıda Bulunuyor”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

15 Bilal Karabulut, “Ermenistan ve İran’ın Ulusal Gücü ve İki Ülke İlişkilerinin Analizi”, Purtaş, Fırat (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç’a Armağan*, Nobel, Ankara, 2019, s. 186.

16 “Ermeniler Azerbaycan’da Etnik Şiddetin Artmasından Dolayı Grev Yapıyorlar”, *The Times*, (1 Haziran 1988).

17 Christopher Walker, “Kremlin Bir Ayrıma Sürükleniyor”, *The Times*, (18 Haziran 1988).

18 Christopher Walker, “Sovyet Lideri Çok Ulusluluğun Güçlenmesi İçin Çağrıda Bulunuyor”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

farklı öneriler içerir ve Sovyet sisteminin kalbine de çeşitli korkular verecektir. Görünüşte Kafkasya'daki mevcut huzursuzluk, Rus- şimdiki Sovyet- imparatorluğunun sık sık yaşadığı sıkıntılı ve etnik açıdan karışık bir bölümünde yerel bir karışıklıktan daha fazlası olarak görülebilir.”¹⁹

Gazetede ki başka haber yazılarında da Sovyetler Birliği'nin çok uluslu yapıda olduğu ve yaşanan bu çatışmaların çok uluslu yapıyı aslında güçlendirecek gelişmeler olduğu kamuoyu ile paylaşılmaktadır.²⁰ Gorbaçov liderliğindeki Sovyetler Birliği ise yaşanan olayları bir iç mesele olarak çözmeye çalışmakta; Politbüro ekibini olayla ilgilenmesi için görevlendirmekte; tüm dünyayı Glasnost ve Perestroyka politikalarının uygulanmasıyla ilgili bir sorun yaşanmadığına inandırmayı amaçlamaktadır. Ancak tüm girişimlerine ve çağrılarına rağmen 1988 yılı Şubat ayında Ermeni protestocuların yaptığı gösteriler Sovyetler Birliği yönetimi tarafından bastırılmadı. Aynı dönemde Batı dünyasına karşı demokratik bir yönetim sergilendiği de gösterilmek istenmekteydi. Gorbaçov uyguladığı Perestroyka politikası gereği merkezileşmeden uzaklaşacağına sözünü vermemekteydi. Bu sebeple olaylarla ilgili görevlendirilen ve Sovyetler Birliği yönetiminde merkezi gücün etkin aracı olan Politbüro gibi bir yapı dahi yapılan bu mitingleri kesin kararlar alarak önleyemedi. The Times gazetesi Azerbaycan'da bağımsızlık kazanılana kadar geçen süreçte Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a ait olduğunu özellikle söylemekte ve bölgedeki uygulamaları da çoğunlukla Ermenilere yönelik yapılan haksızlıklar olarak görmektedir. Gazetede yaşanan gelişmelerin Sovyetler Birliği yönetiminin tükenmiş olduğunu gösterdiği düşünülmektedir.²¹ Ayrıca gazete tarafından Sovyetler Birliği'nin yaşanan tüm gelişmeler karşısında kör olduğu söylenmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi özellikle Sovyetler Birliği'nin Dağlık Karabağ konusunda başarılı girişimlerde bulunmadığı kamuoyuna yansıtılmaktadır.²² Gazete, olaylar karşısında Gorbaçov ve yönetimini hem destekler nitelikte hem de eleştiren haberler yapmaktadır. Gorbaçov yönetiminin olayların ardından parti şeflerini görevden aldıklarını söylemekle birlikte Ermenilerin Gorbaçov'dan taleplerini bildirmektedir.²³

Gorbaçov, olayların sonlanması konusunda diğer dünya devletlerinin tepkilerini çekmemek amacıyla çoğunlukla sessiz kalsa da yönetim gücünü ortaya koymaya çalıştığı birtakım girişimlerde de bulundu.²⁴ Olayların sonlanması için yaptığı çağrı ise yalvardığı şeklinde söylenmektedir.²⁵ Kısacası gazete, bölgede yaşanan gelişmeleri Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar olmaktan çok Sovyetler Birliği'nde uygulanan Glasnost ve Perestroyka politikalarının ve yönetim düzeyindeki zayıflamanın bir sonucu olarak da görmektedir. Gorbaçov, Ermenistan ve Azerbaycan Komünist Parti liderlerinin görevine son vererek yerlerine Suren Artyunyan'ı ve Sovyet etkisinin varlığını kabul ettirmek amacıyla da Sovyetlerin Pakistan büyükelçisi Abdul Rahman Vezirov'u getirdi.²⁶ The Times gazetesi Gorbaçov'un bu görevden alma girişimlerini dahi zorlanarak

19 “Gorbaçov'un Cumhuriyetleri”, *The Times*, (26 Şubat 1988).

20 “Sovyet Çok Uluslu Yapısı”, *The Times*, (29 Şubat 1988).

21 Bruce Clark, “Tükenmiş Sovyet Yönetimi Azerbaycan'da Ölüyor”, *The Times*, (13 Eylül 1991).

22 Christopher Walker, “Moskova'nın Adaletsizlik Karşısındaki Kör Gözleri”, *The Times*, (23 Ocak 1990).

23 Christopher Walker, “Parti Şefi Ermenilerin Huzursuzluklarının Artmasından Dolayı Görevinden Alındı”, *The Times*, (25 Şubat 1988).

24 Christopher Walker, “Gorbaçov Ermeni Milliyetçilerin Ültimatomunu Reddedti”, *The Times*, (24 Mart 1988).

25 Christopher Walker, “Gorbaçov Huzursuzlukların Son Bulması Amacıyla Sakin Olunması İçin Yalvardı”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

26 Emin Şihaliyev, *Azerbaycan – Ermenistan İlişkilerinde Rusya ve İran Faktörü (1828 – 2000)*,

gerçekleştirdiğini söylemektedir.²⁷

The Times gazetesi Bakü şehrinin petrol kaynakları üzerinde kurulu olduğunu da söylemektedir.²⁸ Azerbaycan'ın Hindistan sömürge yolları üzerinde bulunması ve I. Dünya Savaşı sonrasında stratejik açıdan bölgeye hakim olmayı mecbur gören İngiltere, Azerbaycan'daki petrol rezervlerini ele geçirmek amacıyla da bölgede her zaman var olmaya çalıştı.²⁹ Bu bağlamda Dağlık Karabağ olayları, Rusların Kafkaslar ile petrol kaynaklarını elde tutmak amacıyla bölgeye Ermenileri özellikle yerleştirmeleri ve de milliyetçi duyguların körüklenmesi sonucu çatışmaların yaşandığı olaylar olarak tarihteki yerini almaktadır denilebilir. Ayrıca Karabağ ve Nahçıvan bölgelerinde Ermenilerin toprak elde etmek için ısrar etmeleri ve bu bölgeleri ele geçirmelerindeki asıl nedenlerden birisi de bölge dışında yaşayan ve de Moskova merkezi yönetiminde etkin olan Ermeni lobileridir.³⁰ Gerçekte ise Karabağ Ermenilerin işgal ettiği Azerbaycan toprağıdır. Ermenilerin bölgeye Rus politikaları doğrultusunda yerleştirilmeleri, Azerbaycan topraklarını işgal etmeye çalışmaları ve sürekli olarak tehditkâr davranışları bugüne kadar gelen sorunun büyümesindeki önemli bir etkidir.³¹

Christopher Walker tarafından yazılan “Ermeni Mülteciler Müslümanları Barbarlıkla Suçluyor” başlıklı haberde Ermenilerin bölgede yaşanan sorunlar ve katliamlardan Müslüman halkı sorumlu tuttukları belirtilmektedir. Haberde Ermenilerin yerlerinden edildiği söylenmekte ve Ermenilerin Müslümanlar hakkında “barbarlık” yaptıkları şeklindeki söylemlerinden bahsedilmektedir. Hıristiyan Ermenilerin Müslüman Azerbaycan'dan kaçtıkları ve 6,5 milyonluk nüfuzun %12'sini oluşturdukları söylenmektedir. Gazete bu şekilde kamuoyunda Müslüman halkın canavarca davrandığı ve bölgede Hıristiyan Ermenilerin var oldukları izlenimini de vermektedir.³²

Gazetede Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan ile ilgili olarak gerçekleştirdiği tüm uygulamalarda “Müslüman halk” tabiri özellikle kullanılmakta ve de Gorbaçov'un da Azerbaycan yanlısı bir tutum sergilediği söylenmektedir. Bu durumun örneği ise kaynak olarak kullanılan bu gazetede “Önce Müslümanlar Serbest Bırakıldı” şeklinde başlığın kullanıldığı bir haberin bulunmasıdır.³³ Gazete bu bakışta haberler bildiren yazılarının yanı sıra Ermenilerin dağlık bölgede çoğunlukta olan nüfus olduğunu, grev karşısında Sovyetler Birliği'nin mutlaka çözüme ulaşması gerektiğini belirttikleri yazılarla da Sovyetler Birliği yönetimini sorun hakkında uygulamalar yapmaya zorlamaktadır. Gazete, Sovyet yetkililerinin Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili Ermeniler tarafından gerçekleştirilen mitinglere müdahalede bulunulurken Ermenilerin tepkilerini çekmemeye çalıştıklarını söylemektedir.³⁴

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 26.

27 Michael Binyon, “Kremlin Kafkasya Şeflerini Görevden Almakta Zorlanıyor”, *The Times*, (23 Mayıs 1988).

28 Charles Knevvitt, “Şehir Doğudaki Petrol Yatakları Üzerine Kurulu”, *The Times*, (9 Nisan 1985).

29 I. Dünya Savaşı sonrasında Azerbaycan'daki İngiltere-Rusya petrol mücadeleleri hakkında bkz. Erdem Karaca, “1919'da Bakü: İngiltere-Sovyet Rusya Hâkimiyet Mücadelesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 30, S. 30, 2016, s. 22-37.

30 Ramiz Asker, “Azerbaycan Halk Cephesi Nasıl Doğdu”, *Yeni Forum*, C. 13, S. 278, Temmuz 1992, s. 12.

31 A. İbadov, *a.g.t.*, s. 84.

32 Christopher Walker, “Rusya Ermenilerin Büyük İsyanını Görmüyor”, *The Times*, (3 Eylül 1988).

33 Conor Cruise O'Brien, “Önce Müslümanlar Serbest Bırakıldı”, *The Times*, (20 Ocak 1990).

34 Mary Dejevsky, “Gorbaçov Kendi Fikirleri veya Kopma Konusunda Test Etmek İçin Vites Büyütüyor”,

Dağlık Karabağ olaylarının başladığı tarihin ardından Azerbaycan'da 1988 yılı Kasım-Aralık aylarında Sumgayıt'ta bazı olaylar yaşandı. Bu olayların sonucunda ise politik anlamda milli bir hareket oluşmaya başladı.³⁵ Daha sonrasında 1989 yılında Bakü Aydınlar Derneği çatısı altında Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde Azerbaycan bağımsızlık hareketi için çok büyük roller üstlenecek olan Azerbaycan Halk Cephesi'nin tohumları atıldı ve başkanlığına da Ebulfes Elçibey seçildi.³⁶ Bu gelişme Elçibey önderliğinde Azerbaycan bağımsızlık hareketi için önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak Ağaoğlu, Resulzade gibi Azerbaycan milli bağımsızlık hareketini başlatan aydınların yolundan giden Elçibey'e yakın komşuları çok fazla yardıma bulunmadı. Dönemin dış politikasında yaşanan gelişmeler bize Elçibey'e Türkiye'nin gereken yardımı yeterince göstermediğini ortaya koymaktadır. Oysa Azerbaycan'da yaşanan bağımsızlık hareketleri ve bu hareketlere verilecek her türlü yardım tüm Türk Dünyası için birer örnek oluşturacaktı. Bu örnekler özelinde Türk Dünyası ile olan köprüünün temelleri de sağlam bir şekilde atılmış olacaktı.³⁷

Sovyetler Birliği içinde bağımsızlık yıllarında etkinleşen cepheler karşısında ise Moskova'da bulunan merkezi yönetim kendilerini dikkate almayan tutumlar takındı. Örneğin Sovyetler Birliği, Dağlık Karabağ olayları sırasında Azerbaycan Halk Cephesi'nin taleplerini ve isteklerini yerine getirmedi. Dağlık Karabağ'da yaşayan Türkler bu durumdan güç kazanan Ermeniler tarafından zalimce katliama uğradılar. Ermeni saldırılarının katliam olduğu fikrini kabul eden yabancı araştırmacılar dahi vardır.³⁸

The Times gazetesinde olayların çözümünde Türkiye'nin devreye girdiği de belirtilmektedir. Özellikle Türkiye'nin Amerika'dan yardım talebinde bulunduğu ve bölgede barış talep ettiği söylenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin olaylara müdahil olmasıyla birlikte gazetenin bakış açısında da bir değişim görülmektedir. İşte Türkiye'nin bölge üzerinde yardımlarının etkileri böylece gözler önüne serilmiş olmaktadır. Yukarıda söylenildiği gibi Azerbaycan'da yaşanan gelişmelerin tümünde Türkiye'nin olaylara müdahil olması The Times gazetesi haberlerinde de görüldüğü gibi dünyayı gelişmelere farklı boyutlarda yaklaşılmaya zorlamaktadır.³⁹

Gazetede çatışmaların başladığı 1988 yılından itibaren bölgeye dair birçok haber ve yorum bulunmaktadır. Çatışmalarla ilgili güncel bilgiler veren haberleri sınırlandırsak da konuyla ilgili ilginç haber yorumları bulunmaktadır. Burada dikkati çeken bir şeyden bahsetmek gerekmektedir. Gazetede yayınlanan tüm haber içeriklerinde bölge nüfusunun çoğunlukla Ermenilerden oluştuğu ve Ermenilerin Hıristiyan bir topluluk oldukları özellikle belirtilmektedir. Yine bununla birlikte Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmaların Sovyetler Birliği'nin uygulamaya çalıştığı Glasnost ve Perestroyka politikalarını nasıl etkilediği de özellikle takip edilmektedir. Sovyetler Birliği'ndeki bu politikaların yaşanan gelişmeler üzerindeki etkileri bölgede bulunan İngiliz turistlerin konu

The Times, (25 Haziran 1988).

35 Nesip Nesipzade, "Perestroyka'nın Zor Döneminde Azerbaycan'da Politik Gelişmeler", *Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları*, Yeni Forum, Ankara, 1992, s. 116.

36 Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 48.

37 Bkz. Ahmet Karaca, "Azerbaycan Köprüsünü Dinamitleyenlere Göz Yumamayız", *Azerbaycan Türk Kültürü*, C. 42, S. 291, 1993, s. 2-5.

38 Yuri Pompeyev, *Karabağ Kan İçinde*, Azerbaycan Ansiklopedisi Neşriyatı Poligrafiya Birliği, Bakü, 1996.

39 "Barışı Havaya Kaldırmak", *The Times*, (13 Mart 1992).

edildiği haberlerle kamuoyu ile paylaşılmaktadır.⁴⁰

Mary Dejevsky⁴¹ tarafından yazılan “Gorbaçov Kendi Fikirleri veya Kopma Testi İçin Vites Büyütüyor” başlıklı haberde Komünist Parti konferansı öncesinde Gorbaçov’un ekonomik alanda ortaya koyduğu politikalarının daha da hızlandığı söylenmektedir. Birlik cumhuriyetlerinin delegelerinin katılımıyla gerçekleşecek olan konferansa dört gün kala partide değişim yaşanabileceği, Gorbaçov’un Macaristan’da bir ay önce gerçekleştirilen olağanüstü ulusal parti konferansındaki parti lideri ve Politbüro üyelerinin yarısının değiştirilmesi şeklinde bir değişim yapabileceği belirtilmektedir.⁴²

Andrew McEwen tarafından yazılan “Thatcher Telefonla Katıldığı Programda Glasnosta Desteğini Bildirdi” başlıklı haberde bölgede yaşanan olaylar çerçevesinde İngiliz yönetiminin Sovyetler Birliği yönetimindeki isim olan Gorbaçov’a ve de uyguladığı Glasnost ve Perestroyka politikalarına destek verdiği belirtilmektedir. Thatcher, BBC Rus servisinde yayınlanan bir programda Sovyetler Birliği’nin kendileri gibi federal bir kimliğe kavuşacağını, kendilerinin farklı halklardan oluştuğunu ancak vatanseverliklerini Birleşik Krallığa borçlu olduklarını söyleyerek Gorbaçov’a kendi milletlerine kültür özgürlüklerini tanıdığı sürece federal sistemin daha da sağlamlaşacağı şeklinde tavsiyelerde bulunmaktadır. Gorbaçov’un parti konferansında Yeltsin’e söz hakkı vererek fikirlerini açıklamasını sağlaması konusunda gösterdiği özgürlüğün yani Glasnost politikasının birlik içinde var olan farklılıkları bir arada tutabileceğini düşündüğünü söylemektedir. Ayrıca Leningrad’da yaşayan küçük bir kız çocuğunu İngiltere’deki evine davet etmiş olması da kamuoyunda toplumsal anlamda verilmeye çalışılan Sovyetler Birliği ile ikili ilişkiler kurulduğu görüntüsünü göstermesi açısından ilginçtir.⁴³

Bernard Levin⁴⁴ tarafından yazılan “Sahte Bir Krallığın Çöküşü” başlıklı haberdeki yorum da yaşanan gelişmelerle ilgili olarak dikkat çekicidir. Levin, Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra ele geçirdiği topraklarda Ruslaştırma ve yerel halklara karşı zorlayıcı uygulamalarının net şekilde görülebildiğini söylemekte ve Dağlık Karabağ bölgesine henüz gitmiş olmasa da aynı durumun bu bölge için de geçerli olduğunu yazmaktadır. Bu açıdan bakıldığında araştırmada incelendiği gibi The Times gazetesi bölgede yaşayan Ermenilerin taleplerini Gorbaçov’un kabul etmesi gerektiğini düşünmektedir. Yazar, Polonya’da yaşayan komünist lider General Jaruzelski’nin asılmasından sonra bağımsız Polonya’nın onur konuğu olarak davet

40 “İngiliz Turistler Ermenistan Karışıklığına Yakalandı”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

41 Mary Dejevsky o dönem The Times gazetesinin Moskova muhabirliğini yapan isimdir. (Bkz. Greg McLaughlin, *The War Correspondent*, Pluto Press, London, 2016, s. 207). Dejevsky’nin yazıları gazetenin Moskova muhabirinin Dağlık Karabağ olayları sırasında yaşanan gelişmelere bakışını göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği’nin uyguladığı Glasnost ve Perestroyka politikalarının gazete gündeminde özellikle takip edilen politikalar oldukları görülebilmektedir.

42 Mary Dejevsky, “Gorbaçov Kendi Fikirleri veya Kopma Konusunda Test Etmek İçin Vites Büyütüyor”, *The Times*, (25 Haziran 1988).

43 Andrew McEwen, “Thatcher Telefonla Katıldığı Programda Glasnosta Desteğini Bildirdi”, *The Times*, (12 Temmuz 1988).

44 Levin ilgi çekici bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü annesi Ukraynalı Yahudi göçmenlerin kızıydı; yatılı olarak okuduğu Christ’s Hospital’daki okul yıllarında komünist düşüncüyü savundu ve hatta arkadaşları tarafından Küçük Lenin Kitaplığı adı verilen bir kitaplığa sahipti. The Times, Sunday Times, Observer, Manchester Guardian, The Spectator, New Statesman, Daily Mail ve Daily Express gibi gazetelerde çalıştı. Yazılarında çoğunlukla sert bir üslup kullandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Quentin Crewe, “Bernard Levin”, *The Guardian*, (10 Ağustos 2004).

edilmeden ölmeyeceğini de özellikle vurgulamaktadır. Gorbaçov'un politikaları sonucunda ortaya çıkan milliyetçi hareketlenmelerin Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına neden olacağını söylemektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin bu anlamda sahte bir imparatorluk olarak varlığını sürdürdüğünü ve devrimle değil milliyetçi hareketlenmelerle sonlanacağını düşündüğünü belirtmektedir.⁴⁵

Gorbaçov'un Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler sırasında Hugh Seton Watson'un "Sömürgeci Nankörlük" söylemini içeren fikirlerinden yararlanması gerekliliği gibi kendisinin de Chesterton'un⁴⁶ *The Napoleon of Notting Hill* adlı kitabına bakması gerektiğini söylemesi ilgi çekicidir. Burada görüldüğü gibi The Times gazetesi tarafından Gorbaçov'a yaşanan gelişmeler hakkında İngiliz edebiyatında, İngiltere'nin 1904 yılındaki durumuyla 80 yıllık bir süre sonrasında yani 1984 yılında olacağı durumunun anlatıldığı distopik fikirler içeren bir kitap önerilmektedir. Chesterton kitabında krallıkların idealist yaşayan insanlarla birliktelik kurması gerektiği ve demokrasinin insanlar tarafından aslında eleştirilen bir durum olarak yönetim konusunda toplumun sorumluluğunun olmayacağını söylemektedir. Levin'in haberinin başlığında geçen Sovyetler Birliği'ndeki imparatorluğun sahte olduğu söylemi Gorbaçov'a İngiltere'nin anlatıldığı bu tarz kitapların önerilmesi üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Chesterton isminin önerilmesi de sadece bahsedilen kitap hakkında değil dini boyutta edebi eserler veren bir isim olması üzerinden de değerlendirilebilir. Bu durum da esasen Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla sonuçlanan Gorbaçov'un yönetiminde olduğu süreçte, The Times gazetesinde yaşanan gelişmelere dini bir bakış açısının varlığını da ortaya koymaktadır.⁴⁷

The Times gazetesi Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan gelişmeleri Sovyetler Birliği'ndeki iç karışıklıklar olarak görmekte ve de olayların anti-demokratik hareketlerden kaynaklı olduğunu söylemektedir. Sovyetler Birliği içinde yer alan tüm bölgelerin ayrıntılı gelişmelerini verdiği raporlar ve haberler sunmaktadır. Bu bağlamda gelişmeler Sovyetler Birliği üzerinden takip edilmektedir denilebilir. Gazetede Sovyetler Birliği'nin dağılması ve milliyetçi gelişmeler özellikle imparatorluğun sonlandığı şeklinde belirtilmektedir. İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin dünya üzerindeki iki imparatorluk olarak görülmesi ise Rusya ile İngiltere mücadelesinin yakın tarihte devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁴⁸ Gazete, Dağlık Karabağ olayları özelinde de Sovyetler Birliği'ne Glasnost ve Perestroyka politikalarını uygulamaktan vazgeçmemesi gerektiğini söylemekte ve milliyetçi hareketlenmelere karşı dikkatli olması gerektiği konusunda sürekli şekilde uyarıda bulunmaktadır. Ermenilerin başlattığı olayların Sovyetler Birliği geneline yayılarak milliyetçi ayaklanmalar yaşanabileceğini belirtmektedir.⁴⁹ The Times gazetesinde özellikle Azerbaycan'da yaşanan Dağlık Karabağ olayları ile ilgili gelişmelerin Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu Glasnost politikasının sınırlarını genişlettiği de söylenmektedir.⁵⁰

45 Bernard Levin, "Sahte Bir Krallığın Çöküşü", *The Times*, (3 Mart 1988).

46 28 Mayıs 1874 tarihinde Londra'da doğan ve gazetecilik yönünden yetkin bir isimdir. Özellikle edebiyat alanında da oldukça üretken bir yazar olan Chesterton esasen Hıristiyanlık ve Ortodoksluk konusunda yazdıklarıyla ünlüdür. (Bkz. Gilbert Keith Chesterton, *Heretics*, Sage Digital Library, U.S.A. 1996, s. 4-5).

47 Bernard Levin, "Sahte Bir Krallığın Çöküşü", *The Times*, (3 Mart 1988).

48 Daniel Treisman, "Rus İmparatorluğu Cephesindeki Kırılmalar", *The Times*, (13 Ocak 1990).

49 George Brock, "Huzursuzluk Tüm SSCB'ye Yayılıyor", *The Times*, (28 Mayıs 1988).

50 "Farklılıklarla Dolu Glasnost", *The Times*, (24 Mart 1988).

Baltık ve Kafkas bölgelerinin karşılıklı olarak yaşanan gelişmelerden etkilendiklerini de belirten gazete esasen bu haberlerle kamuoyuna Sovyetler Birliği içinde karışıklığın devam ettiğini ve birlik durumunun bu korkular nedeniyle sona ereceğini yansıtmaktadır.⁵¹ Gazete, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan Glasnost ve Perestroyka politikalarının uygulamaya konulduğu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandığı süreçte bu ülkelerdeki tarımsal üretim konularındaki bilgileri de paylaşmaktadır.⁵² Bu konuların yanı sıra Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler üzerinden başka konularda da kamuoyu algısı oluşturulmaktadır. Örneğin gazetede Azerbaycan'da yaşanan gelişmelerin ardından bölgedeki nükleer silahların durumu için CIA tarafından korku duyulduğu da belirtilmektedir.⁵³

Araştırmada kullanılan haber dizileri incelendiğinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ çekişmesinde daha çok Ermenistan ve Ermeniler lehine haberler ve yorumlar yapıldığı görülmektedir.⁵⁴ Gorbaçov'un sözleri dikkatle izlenmekte ve de bölge üzerinde umut veren konuşmalar yapıldığı belirtilmektedir.⁵⁵ Özellikle Ermenistan'ın Sovyetler Birliği yönetiminden talepleri sürekli olarak dile getirilmekte ve bölgenin esasen Ermenilere ait olduğu ve Ermenistan sınırları içinde kalmasının daha önemli olduğu gibi bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. Örneğin Karabağ'ın Ermenistan tarafından Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'ne Azerbaycan'dan ayrılması konusunda yapılan teklif, The Times gazetesinde bölge için bir çözüm olarak görülmektedir.⁵⁶

Avebury ismiyle yazan Avebury Lordu Eric Lubbock, Dağlık Karabağ bölgesinden gelen Lordlar Meclisi Üyesi Barones Caroline Cox'tan ve İngiliz Ermeni Lobisinden duyduklarını belirttiği bir mektubunda Dağlık Karabağ olaylarında Sovyetler Birliği'nin Ermenileri koruması gerektiğini söylemektedir.⁵⁷ Yine gazetede daha sonrasında aynı isimlere Doğu Bournemouth milletvekili David Atkinson'un da katılmasıyla gönderilen bir mektubun yayımlandığı "Birleşik Krallığın Azeri Irkçılığına Karşı Körlüğü" başlıklı haberde "ırkçılık" kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir. İngiliz muhafazakâr görüşünün önde gelenlerinden olan bu isimler tarafından yazılan mektupların yayımlandığı haberlerdeki söylemlerle kamuoyunda Azerbaycan Türklerinin haksız, Ermenilerin mağdur oldukları ve Sovyetler Birliği'nin de mutlaka Ermenileri koruması gerektiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Ermenilerin yerlerinden sürüldükleri ve İngiltere'nin Azerbaycan ile kuracağı ekonomik ilişkilerin bu durumu teşvik edeceği söylenmektedir:

"Azerbaycan hükümeti ise Dağlık Karabağ ve Ermenistan'daki Ermeni yerleşimlerinin etnik temizliğine aktif olarak devam etmektedir; köyleri geçen yıl Dağlık Karabağ'dan acımasızca sürdü; Ermeni sivillere karşı GRAD çoklu roketatarları ve son zamanlarda SU25 ve MİG savaş bombalarını kullandı. Ancak bu durum karşısında Birleşik Krallık ırkçı zalimlere yardım ve yataklık yapıyor gibi. Azerbaycan hükümetine verilen İngiliz desteği insanlık dışı politikaların kabul edilmesine sebep oluyor ve eleştiriye karşı bağışık olduğunu bilerek Azeri ticareti isteğimiz

51 "İki Cephede de Karışıklık Var", *The Times*, (25 Kasım 1988).

52 "Tahıl Üretimi Düşüşe Geçiyor", *The Times*, (17 Ağustos 1985).

53 Susan Ellicott, "CIA Nükleer Güvenliğin Durumundan Korkuyor", *The Times*, (1 Haziran 1991).

54 "Ermeniler Bakü'deki İsyancılar Konusunda Uyarıda Bulundu", *The Times*, (23 Kasım 1988).

55 "Yükselen Umutlar", *The Times*, (1 Ağustos 1988).

56 "Karabağ Çözümü", *The Times*, (22 Haziran 1988).

57 Lord Avebury, "Ermenistan'dan Rahatsız Edici Rapor", *The Times*, (11 Haziran 1991).

de Azerbaycan'ı kitlesel olarak Ermenileri yerlerinden südürmeye teşvik edecek.⁵⁸

Ermenistan'da Azeri ve Sovyet birliklerinin Ermenileri öldürdükleri ve de bu durum hakkında bölgeden hoş olmayan raporların geldiği ve Dağlık Karabağ olaylarında Sovyetler Birliği'nin tutumu sonrasında Ermenilerin katledildiği söylenmektedir.⁵⁹ Gazetede Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'ın haklı olduğu gibi bir bakış açısı yansıtılmaktadır ve bölgede Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu özellikle söylenmektedir:

“Çoğunlukla Ermeni nüfusun yaşadığı küçük dağlık bir bölge olan Dağlık Karabağ, 1923'ten beri komşusu olan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin yetki alanı içinde yer alıyor. Şimdi ise Ermenistan Cumhuriyeti'nde yaşayanlar tarafından da desteklenen dağlık bölgedeki Ermeniler, kendilerini de Ermenilerin yönetmesi için iki cumhuriyetin arasındaki sınırın yeniden çizilmesini soruyorlar. Yabancılar için pek karışık ve anlaşılmaz görülebilir ancak Moskova için çok tehditkâr bir durum olarak görünüyor. Kremlin için zor olan durum ise eğer huzursuzluk barış içinde yatıştırılmazsa Ermenistan başkenti Yerevan'da hayatı olumsuz şekilde etkileyen protesto gösterileri, tarihi sorunları yillardır iyileştirilmeye çalışılan ülkenin diğer bölümlerinde de aynı şekilde yaşanabilir. Geçen hafta belki de olaylardan haberdar olduğu için Gorbaçov, Komünist Parti Merkez Komitesi toplantısında milletler sorununun tartışılacağını duyurdu.”⁶⁰

Richard Evans tarafından yazılan “BBC'ye Sığınma Talebi Başarısız Olduktan Sonra Saklanan Ermeniler” başlıklı haberde Sovyet Yazarlar Birliği üyesi Alexander Shaganyan isimli bir oyun yazarının İngiltere'ye turist olarak geldiğinde BBC'de iş başvurusu yaptıktan sonra polis karakoluna götürülerek bekletildiği belirtilmektedir. Gazete okuyucuları, Ermeni yazara BBC tarafından aranarak başvurusunun kabul edilmediğinin ancak kendisi isterse ülkede altı aylık bir süre kadar kalabileceğinin söylendiği şeklinde bilgilendirilmektedir.⁶¹ Burada belirtilmesi gereken ise Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan silahlı çatışmalarda gazete Ermenilerin yaşadıkları olaylar için “pogrom” yani “katliam” kelimesini sıklıkla kullanmaktadır.⁶² Esasen bu durum yaşanan gelişmeler için “katliam” söyleminin özellikle kullanıldığını ve kamuoyunda bu algının oluşturulmak istendiğini de göstermektedir.⁶³ Gazetede bu tarz bir bakış açısını pekiştirdiği düşünülen Azerbaycan Türkleri için “çete” kelimesinin kullanıldığı haberler de yer almaktadır.⁶⁴

Olaylar boyunca ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar geçen sürede Dağlık Karabağ içinde yaşanan gelişmeler birer “trajedi” olarak görülmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayıdır ki The Times gazetesinde bölgeye dair haberlerde yer alan söylemlerin, çoğunlukla da Dağlık Karabağ olayları sırasında kullanılan söylemler çerçevesinde Ermeni isteklerinin ve de taleplerinin dünya kamuoyunda etkin ve geçerli kılınabilmesi amacıyla destek verildiğinin ve Ermenilerin mağdur olduklarının gösterilmeye çalışıldığının birer göstergesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte

58 Lord Avebury, Caroline Cox, David Atkinson, “Birleşik Krallığın Azeri Irkçılığına Karşı Körlüğü”, *The Times*, (7 Ekim 1992).

59 Lord Avebury, Caroline Cox, David Atkinson, “Birleşik Krallığın Azeri Irkçılığına Karşı Körlüğü”, *The Times*, (7 Ekim 1992).

60 “Gorbaçov'un Cumhuriyetleri”, *The Times*, (26 Şubat 1988).

61 Richard Evans, “BBC'ye Sığınma Talebi Başarısız Olduktan Sonra Saklanan Ermeniler”, *The Times*, (29 Kasım 1988).

62 “İçten İç Kaynayan Süper Güç”, *The Times*, (28 Mayıs 1988).

63 “Katliamdan Sonra”, *The Times*, (16 Ocak 1990).

64 Michael Binyon, “Azerbaycan'da Çete Kanunları”, *The Times*, (19 Mayıs 1988).

gazetede bölgenin Hıristiyan-Müslüman ayrımıyla algılandığı da görülmektedir. Azerbaycan'ın Müslüman, Ermenistan'ın ise Hıristiyan bir ülke olduğu algısı özellikle oluşturulmaktadır. The Times gazetesinde yayınlanan bir haberde Dağlık Karabağ olaylarında Azeri Müslümanların Gorbaçov politikalarını sınıadıkları belirtilmektedir. Müslüman çevrelerin Azerbaycan'da etkinliğinin arttığı ve Gorbaçov'un ortak Avrupa evi söylemine Müslümanların sıcak bakmadıkları söylenmektedir.⁶⁵

Görüldüğü üzere gelişmeler hakkında dini boyutta yorumlar da yapılmaktadır. Ayrıca gazetede sadece İngiliz ajansları tarafından değil New York Times gibi Amerikan gazetelerinden alınan haberlere de yer verilmesi, yaşanan gelişmelere tüm dünya basınının da ilgili olduğunun gazete tarafından bilindiğini göstermektedir.⁶⁶ Aslında burada gazetecilik bağlamında kendilerinin de tüm dünya basınıni takip ettikleri görülmektedir. Yani böylece dünya politik çevrelerinin gelişmelerle ilgili İngiliz basını çevresinde odaklanılması sağlanmaya çalışılmıştır denilebilir. Sovyetler dağılarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise Türkiye'nin tutumu ve olaylara yaklaşımı da irdelenmektedir. Burada bahsedilmesi gereken ise gazetede özellikle Ermeni yazarların yazılarına ve mektuplarına da yer verilmektedir. Bu yazılarda da Türkiye'nin Nahcivan'dan itibaren güvenlik koridoru kurmaya çalışması eleştirilmekte ve Türkiye'nin müdahalesinin de sorun oluşturacağı söylenmektedir.⁶⁷

Sonuç

Gazetede yer alan haberlerin geneline bakıldığında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ olayları hakkında çoğunlukla Ermenilerin mağdur olduklarını, Müslümanların zalimce davrandıklarını belirten başlıklar atılmaktadır. Dağlık Karabağ olayları sırasında Ermenilerin yaşadıkları gelişmeler bir trajediye benzetilmektedir. Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında yaşanan çatışmalarda Ermenilerin Hıristiyanlar, Azerbaycan Türklerinin Müslümanlar olarak tanımlanması gelişmelere dini bir boyutla bakıldığını da göstermektedir. Genel olarak The Times gazetesinin basının topluma haber verme görevini yerine getirdiği görülmektedir. Ancak Azerbaycan ya da Azerbaycan Türkleri ile ilgili herhangi olumlu bir algı oluşturacak söylemde bulunulmaması dikkat çekicidir. İngiltere, Osmanlı döneminde meydana gelen Tehcir olayını Ermeni Soykırımı olarak gören Ermeni Soykırım iddialarını çoğu dünya devletinden önce kabul etmiştir. The Times gazetesi de görüldüğü üzere Gorbaçov döneminde Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalarda Ermeni katliamının yaşandığı şeklindeki söylemleri kabul etmektedir.

Gazete, Ermenistan ile dini bir birliktelik ve dayanışma oluşturmaya çalışmakla birlikte Kafkaslarda bağımsız bir Azerbaycan kurulmasını desteklememektedir. Bölge üzerinde yaşanan gelişmelerde İngiltere'nin de bir aktör olması amacıyla Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar sırasında görüldüğü gibi Ermeni tarafgirliği yapılarak dini bir yaklaşım sağlanmaya çalışılmaktadır denilebilir. Dağlık Karabağ toprakları daha önce de bahsedildiği gibi Azerbaycan topraklarıdır ve Ermenilerin bölge üzerinde hak iddia etmeleri tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Bu noktada The Times gazetesi yaptığı haberler ile kamuoyuna özellikle bölgenin tarihi olarak Ermeni toprakları olduğunu söylemektedir. Ermenilerin Sovyetler Birliği

65 “İslamın Özgürleşmek İçin Çabaladığı Yer”, *The Times*, (20 Temmuz 1989).

66 Bill Keller, “Karabağ'ın Şiddet Trajedisi Çözümü Engelliyor”, *The Times*, (6 Eylül 1989). ; “Ermenistan Trajedisine Mülteciler de Dâhil Oluyorlar”, *The Times*, (1 Aralık 1988).

67 Garo Berberian, “Türkler ve Ermeniler”, *The Times*, (18 Mart 1992).

yönetimi karşısında daha çok talepleri bulunan taraf olarak Glasnost ve Perestroyka politikalarının gelişimi için de destek veren bir durumda oldukları izlenimi yansıtılmaktadır. İncelenen gazete nüshaları değerlendirildiğinde Dağlık Karabağ olaylarının sürekli olarak takip edildiği ve yaşanan olaylarda Ermeni yanlısı bir tutum sergilendiği söylenebilir. Azerbaycan Türklerinin Müslüman ve zalim; Ermenilerin Hıristiyan ve mağdur konumda oldukları algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gazetede Ermenilerin yaşadıkları gelişmeler için “ırkçılık”, “katliam”, Azerbaycan Türkleri içinse “barbarlık”, “çete” gibi kelimelerin kullanılması bu durum için birer örnek olarak verilebilir.

Gazete genel olarak değerlendirildiğinde ise Sovyetler Birliği’ni etnik karışıklığın tüm ülkeye yayılabileceği konusunda etkileyerek Glasnost ve Perestroyka politikalarının devam ettirilip reform uygulamalarının artırılması konusunda zorlamaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak özellikle Dağlık Karabağ olayları sırasında The Times gazetesi tarafından olaylar her gün sıkı şekilde takip edildi. Yaşanan gelişmeler hakkında yorumlar yapıldı ve gazetecilik gereği verilmesi gereken tüm bilgiler kamuoyu ile paylaşıldı. Kısacası gazetenin araştırmada kullanılan nüshalarında yaşanan gelişmelerle ilgili her türlü bilgi yer almaktadır. Burada bahsedilmesi gereken ise gazetede yaşanan gelişmelerin vaka-i adliye şeklinde takip edilmesi de esasen İngiltere’nin emperyalist görüşünün ve tüm dünya üzerinde hedefleri olduğunun bir göstergesidir. Çünkü coğrafi açıdan kendisinden uzakta yer alan bir bölgede yaşanan gelişmelerin sürekli şekilde takip edilerek haberleştirilmesi, gazetenin İngiltere’de hükümetler üzerinde dahi etkileri olduğu düşünüldüğünde, bu bölgelerle ilgili yukarıda açıklamaya çalıştığımız algıların özellikle oluşmasının istendiğini de göstermektedir.

Kaynakça

- “Tahıl Üretimi Düşüşe Geçiyor”, *The Times*, (17 Ağustos 1985).
- “Gorbaçov’un Cumhuriyetleri”, *The Times*, (26 Şubat 1988).
- “İngiliz Turistler Ermenistan Karışıklığına Yakalandı”, *The Times*, (27 Şubat 1988).
- “Sovyet Çok Uluslu Yapısı”, *The Times*, (29 Şubat 1988).
- “Farklılıklarla Dolu Glasnost”, *The Times*, (24 Mart 1988).
- “İçten İç Kaynayan Süper Güç”, *The Times*, (28 Mayıs 1988).
- “Ermeniler Azerbaycan’da Etnik Şiddetin Artmasından Dolayı Grev Yapıyorlar”, *The Times*, (1 Haziran 1988).
- “Karabağ Çözümü”, *The Times*, (22 Haziran 1988).
- “Yükselen Umutlar”, *The Times*, (1 Ağustos 1988).
- “Ermeniler Bakü’deki İsyenlar Konusunda Uyarıda Bulundu”, *The Times*, (23 Kasım 1988).
- “İki Cephede de Karışıklık Var”, *The Times*, (25 Kasım 1988).
- “Ermenistan Trajedisine Mülteciler de Dâhil Oluyorlar”, *The Times*, (1 Aralık 1988).
- “İslamın Özgürleşmek İçin Çabaladığı Yer”, *The Times*, (20 Temmuz 1989).
- “Katliamdan Sonra”, *The Times*, (16 Ocak 1990).

“Barışı Havaya Kaldırmak”, *The Times*, (13 Mart 1992).

Asker, Ramiz, “Azerbaycan Halk Cephesi Nasıl Doğdu”, *Yeni Forum*, C. 13, S. 278, Temmuz 1992, ss. 11-19.

Askerov, Ali, “The Nagorno Karabakh Conflict- The Beginning of the Soviet End”, Askerov, Ali, Brooks, Stefan, Tchantouridzé, Lasha (Ed.), *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years’ Crisis*, Lexington Books, UK 2020, ss. 55-83.

Avebury, Lord, “Ermenistan’dan Rahatsız Edici Rapor”, *The Times*, (11 Haziran 1991).

Avebury, Lord, Caroline Cox, David Atkinson, “Birleşik Krallığın Azeri Irkçılığına Karşı Körlüğü”, *The Times*, (7 Ekim 1992).

Bala, Mirza, “Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin Menşei Hakkında”, *Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, 2/4, Münih 1956, ss. 19-35.

Berberian, Garo, “Türkler ve Ermeniler”, *The Times*, (18 Mart 1992).

Binyon, Michael, “Azerbaycan’da Çete Kanunları”, *The Times*, (19 Mayıs 1988).

Binyon, Michael, “Kremlin Kafkasya Şeflerini Görevden Almakta Zorlanıyor”, *The Times*, (23 Mayıs 1988).

Brock, George, “Huzursuzluk Tüm SSCB’ye Yayılıyor”, *The Times*, (28 Mayıs 1988).

Çapraz , Hayri, “19. Yüzyılda Rusya’nın Karabağ Politikası”, *Belgi Dergisi*, S. 3, Şubat 2012, ss. 231-240.

Chesterton, Gilbert Keith, *Heretics*, Sage Digital Library, U.S.A. 1996.

Clark, Bruce, “Tükenmiş Sovyet Yönetimi Azerbaycan’da Ölüyor”, *The Times*, (13 Eylül 1991).

Crewe, Quentin, “Bernard Levin”, *The Guardian*, (10 Ağustos 2004).

Dejevsky, Mary, “Gorbaçov Kendi Fikirleri veya Kopma Konusunda Test Etmek İçin Vites Büyütüyor”, *The Times*, (25 Haziran 1988).

Ellicott, Susan, “CIA Nükleer Güvenliğin Durumundan Korkuyor”, *The Times*, (1 Haziran 1991).

Evans, Richard, “BBC’ye Sığınma Talebi Başarısız Olduktan Sonra Saklanan Ermeniler”, *The Times*, (29 Kasım 1988).

Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

İbadov, Adalet, *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2007.

Karabulut, Bilal, “Ermenistan ve İran’ın Ulusal Gücü ve İki Ülke İlişkilerinin Analizi”, Purtaş, Fırat (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç’a Armağan*, Nobel, Ankara 2019, ss. 185-209.

Karaca, Erdem, “1919’da Bakü: İngiltere-Sovyet Rusya Hâkimiyet Mücadelesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 30, S. 30, 2016, ss. 22-37.

Karaca, Ahmet, “Azerbaycan Köprüsünü Dinamitleyenlere Göz Yumamayız”, *Azerbaycan Türk Kültürü*, C. 42, S. 291, 1993, ss. 2-5.

Keller, Bill, “Karabağ’ın Şiddet Trajedisi Çözümü Engelliyor”, *The Times*, (6 Eylül 1989).

Knevitt, Charles, “Şehir Doğudaki Petrol Yatakları Üzerine Kurulu”, *The Times*, (9 Nisan 1985).

Levin, Bernard, “Sahte Bir Krallığın Çöküşü”, *The Times*, (3 Mart 1988).

McEwen, Andrew, “Thatcher Telefonla Katıldığı Programda Glasnosta Desteğini Bildirdi”, *The Times*, (12 Temmuz 1988).

McLaughlin, Greg, *The War Correspondent*, Pluto Press, London 2016.

Nesipzade, Nesip, “Perestroyka’nın Zor Döneminde Azerbaycan’da Politik Gelişmeler”, *Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları*, Yeni Forum, Ankara 1992, ss. 115-120.

O’Brien, Conor Cruise, “Önce Müslümanlar Serbest Bırakıldı”, *The Times*, (20 Ocak 1990).

Pompeyev, Yuri, *Karabağ Kan İçinde*, Azerbaycan Ansiklopedisi Neşriyatı Poligrafiya Birliği, Bakü 1996.

Sarıahmetoğlu, Nesrin, *Azeri-Ermeni Münasebetleri ve Dağlık Karabağ Olayları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

Söker, Çağlar, “Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi”, *KAÜİİBFD*, 8/16, 2017, ss. 555-574.

Şihaliyev, Emin, *Azerbaycan – Ermenistan İlişkilerinde Rusya ve İran Faktörü (1828 – 2000)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Taşçı, Tekin Aycan, “Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8, 2019, ss. 191-211.

Treisman, Daniel, “Rus İmparatorluğu Cephesindeki Kırılmalar”, *The Times*, (13 Ocak 1990).

Valiyeva, Susana, *1987- 1994 Yıllarında Dağlık Karabağ Savaşının Yazılı Basına Yansıması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2016.

Walker, Christopher, “Kremlin Binlerce Kişinin Yaptığı Gösteri İçin Sakin Olunması Çağrısında Bulundu”, *The Times*, (24 Şubat 1988).

Walker, Christopher, “Parti Şefi Ermenilerin Huzursuzluklarının Artmasından Dolayı Görevinden Alındı”, *The Times*, (25 Şubat 1988).

Walker, Christopher, “Gorbaçov Huzursuzlukların Son Bulması Amacıyla Sakin Olunması İçin Yalvardı”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

Walker, Christopher, “Sovyet Lideri Çok Ulusluluğun Güçlenmesi İçin Çağrıda Bulunuyor”, *The Times*, (27 Şubat 1988).

Walker, Christopher, “Gorbaçov Ermeni Milliyetçilerin Ültimatomunu Reddedti”, *The Times*, (24 Mart 1988).

Walker, Christopher, “Kremlin Bir Ayrıma Sürükleniyor”, *The Times*, (18 Haziran 1988).

Walker, Christopher, “Rusya Ermenilerin Büyük İsyasını Görmüyor”, *The Times*, (3 Eylül 1988).

Walker, Christopher, “Moskova’nın Adaletsizlik Karşısındaki Kör Gözleri”, *The Times*, (23 Ocak 1990).